

Лисиук О. С.

аспірант кафедри аграрного менеджменту
Вінницького національного аграрного університету

Lysiuk O. S.

Postgraduate Student of Agrarian Management Department
Vinnitsa National Agrarian University

ДЕМОГРАФІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ

THE DEMOGRAPHIC GUIDELINES FOR THE DEVELOPMENT OF THE RURAL LABOR MARKET

Анотація. У роботі досліджено демографічні основи формування сільського ринку праці. Проведено аналіз стосовно кількості населення сільської місцевості. Визначено причини скорочення трудових ресурсів Вінницького регіону, особливо серед сільської місцевості. На основі досліджених даних запропоновано систему заходів для покращання даної ситуації. Сформовано ідеї стосовно покращання стану зайнятості на селі, у тому числі серед молоді.

Ключові слова: демографія, ринок праці, трудові ресурси, зайнятість, природний приріст.

Вступ та постановка проблеми. Значні соціально-активні процеси, які відбуваються в сільській місцевості, вимагають формування нових соціальних відносин, де селянин виступає головною діючою особою, а також як визначальний ресурс у виробництві. Сучасні економічні умови відображають досить складну соціально-демографічну ситуацію на селі, про що свідчать скорочення робочих місць у сільськогосподарському виробництві, продуктивність праці, що реалізується у сфері трудової діяльності, та інші складові, які є вирішальним фактором розв'язання нагальних потреб у галузі.

Трудовий потенціал був, є і залишається не лише важливою складовою ресурсного потенціалу країни, галузі, регіону чи окремого підприємства, але й основою продуктивних сил. Від рівня використання наявного трудового потенціалу залежить становлення України як суверенної держави. Вивчення закономірностей та факторів формування трудового потенціалу невід'ємно пов'язано із дослідженнями на ринку праці – найважливішого елементу ринкової економіки. Наявність трудового потенціалу вносить певний соціальний і економічний сенс в питання розбудови ринку праці, його ефективного функціонування, поліпшення системи зайнятості населення. Особлива роль трудового потенціалу в сільському господарстві. Його трудовий потенціал, будучи однією з головних умов розвитку сільськогосподарського виробництва, водночас спричиняє складні проблеми, пов'язані з продуктивністю праці та зайнятістю.

З огляду на особливості сільських ринків праці формується специфічна професійно-кваліфікаційна, соціально-економічна й демографічна структура працівників. Для того щоб реально оцінити трудові можливості країни, регіону чи галузі, необхідно знати реальний стан їхнього трудового потенціалу, тобто дослідити ефективність використання останнього, яка значною мірою залежить від змін кількісно-якісних його характеристик [1, с. 141].

У нинішніх умовах сільські території розглядаються не тільки як місце проживання понад третини населення, а також як невід'ємна частина аграрного сектора України. Деградація сільських територій ставить під загрозу продовольчу безпеку держави. Крім того, сільському населенню належить не менш вагома роль в історико-культурному розвитку суспільства.

Адже саме сільські жителі зберігають і примножують культурні традиції українського народу, передаючи їх з покоління в покоління. Вони самі є оберегами тих укладів, які існували багато років тому та залишились до наших днів. Тому одним із актуальних питань нині є вирішення проблеми їхньої зайнятості. Зайнятість населення у сільській місцевості мають свої власні характер та особливості.

Найгостріші проблеми сільського населення зазначені в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 р., якими на сьогоднішній день є: відсутність мотивації до праці; бідність; трудова міграція; безробіття; занепад соціальної інфраструктури; поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл, які безпосередньо пов'язані зі сферою зайнятості. Зайнятість населення є одним з головних індикаторів трансформаційних процесів в економіці. Характерною особливістю сільського ринку праці на нинішньому етапі є збереження тривалої негативної тенденції зростання обсягів як відкритого, так і прихованого безробіття серед сільського населення. Криза впродовж десятирічного періоду призвела до різкого скорочення попиту на робочу силу як безпосередньо в сільській місцевості, так і за її межами [2, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем забезпечення та використання трудових ресурсів села ніколи не втрачали своєї актуальності і знаходились у центрі уваги багатьох дослідників. Вагомий внесок у дослідження проблем використання трудового потенціалу та його складових внесли і вносять такі відомі вчені, як О. Бугуцький, Д. Богиня, М. Голдін, М. Долішній, В. Дієсперв, В. Злупко, О. Котляр, В. Костаков, Г. Купалова, В. Лишиленко, Є. Лібанова, І. Лукінов, В. Онікієнко, Б. Попов, П. Саблук, М. Скаржинський, К. Якуба та ін. Події останніх років зробили проблему відтворення трудового потенціалу сільських поселень особливо гострою і актуальною.

Затяжна економічна криза в державі, «підсилена» проявами світової фінансової кризи, спричинила масове безробіття, падіння і без того невисокого рівня життя пересічних українців, негативно позначилась на демографічних характеристиках. Відомо, що трудовий потенціал формується під впливом багатьох чинників.

Розвиток сільського ринку праці необхідно розглядати як процес, що спрямований на підвищення рівня зайнятості на селі, що створить забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва і на цій основі системної розбудови сільських територій та формування ефективної діяльності сільського населення.

Метою даної роботи є висвітлення стану та основних тенденцій демографічної ситуації у Вінницькій області як однієї із критично важливих складових відтворення трудових ресурсів.

У сучасних дослідженнях щодо проблем відтворення трудових ресурсів спостерігається значне зміщення акцентів з простого кількісного аналізу статевікової динаміки працездатного населення і розподілу його за сферами діяльності на поглиблене вивчення закономірностей формування якісних характеристик робочої сили та змін у відтворувальному механізмі. Тому при дослідженні процесу ефективного використання та відтворення трудового потенціалу необхідно за допомогою певної методологічної схеми виявити існуючі демографічні проблеми, які заважають формувати та раціонально залучати працездатне населення сільських територій в аграрне виробництво, запропонувати своє бачення їх розв'язання, шляхи реалізації запропонованих заходів [1, с. 143].

Результати дослідження. Сільська територія – це історично сформована у законодавчо визначених межах системна сукупність, що поєднує в собі дві складові: організаційну і територіальну функціональну приналежність. До першої слід віднести сукупність сіл, хуторів, одноосібних поселень у тому чи іншому районі, області з їх поселенським потенціалом (громадою), до другої – виробництво сільськогосподарської продукції і сировини, їх переробку та реалізацію. Тому під розвитком територій необхідно розуміти не лише збільшення виробництва та впровадження новітніх технологій, а й необхідність

створення нових робочих місць у сільськогосподарському виробництві, промисловій, соціальній та інших сферах діяльності на селі.

Зайнятність – це складна і досить багатогранна соціально-економічна категорія, яка відображає потяг людини до самовираження та задоволення матеріальних, фізичних і духовних потреб через мотиваційні отримання винагороди, яку працюючі особи отримують за свою працю.

Загалом, ця категорія є узагальненою характеристикою суспільства при досягненні запрограмованого рівня економічного розвитку. Отже, зайнятність як соціально-економічна категорія синтезує в собі сукупність відносин працівника і суспільного виробництва через його включення в суспільно корисну працю, характеризує, наскільки працездатна особа забезпечена робочим місцем у системі кооперації праці та чи відповідає вона рівню реалізації його конституційного права на працю.

Позитивним напрямом сучасної трансформації зайнятості став розвиток середнього, малого та неформального бізнесу в галузі. Проте поки що він орієнтується переважно на торгово-посередницьку, а не на виробничу діяльність. Звільнене із сільськогосподарського виробництва сільське населення, не долучившись до фермерства, змушене переорієнтуватися на «човниковий» бізнес, особисті селянські господарства та неформальну вторинну і неповну зайнятність. Означене зумовлює пошук науково-методичних підходів та організаційно-економічних і правових механізмів, які б забезпечували можливість максимальної нейтралізації негативних процесів і створення оптимальних умов для отримання необхідного соціального ефекту щодо поліпшення зайнятості в аграрній сфері

Вітчизняний і світовий досвід переконує, що специфіка сільськогосподарського виробництва стосовно розвитку сільських територій та підвищення зайнятості сільського населення вимагає насамперед виваженого

Таблиця 1

Економічна активність населення за статтю та місцем проживання у 2014 р. (у середньому за період)

	Одиниця виміру	Усе населення	Жінки	Чоловіки	Міське населення	Сільське населення
Економічно активне населення	тис. осіб					
у віці 15–70 років працездатного віку		739,2	349,7	389,5	379,8	359,4
Рівень економічної активності	у % до населення відповідної вікової групи					
у віці 15–70 років працездатного віку		62,9	56,8	69,7	61,5	64,5
Зайняте населення	тис. осіб					
у віці 15–70 років працездатного віку		661,6	319,5	342,1	335,2	326,4
Рівень зайнятості	у % до населення відповідної вікової групи					
у віці 15–70 років працездатного віку		63,9	60,5	67,2	62,2	65,8
Безробітне населення	тис. осіб					
у віці 15–70 років працездатного віку		77,6	30,2	47,4	44,6	33,0
Рівень безробіття	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи					
у віці 15–70 років працездатного віку		11,1	9,3	12,6	12,2	9,9
Економічно не активне населення	тис. осіб					
у віці 15–70 років працездатного віку		435,1	265,9	169,2	237,5	197,6
		274,6	162,4	112,2	150,7	123,9

державного протекціонізму для забезпечення ефективного виробництва та поліпшення зайнятості [2, с. 5].

Як бачимо з табл. 1, проаналізувавши економічну активність населення за статтю та місцем проживання, можна зробити висновки, що економічно активне населення знаходиться майже в рівних частинах між міським та сільським населенням, хоча міське населення працездатного віку дещо переважає – на 30,3 тис. осіб. Це говорить про те, що сільське населення формує досить потужний потенціал трудових ресурсів для Вінницького регіону в цілому.

Разом з тим рівень економічної активності населення регіону складає 73,0% серед сільського населення та 70,8% серед міського, що вкотре говорить про значний трудовий потенціал сільської місцевості.

Варто також приділити увагу таким показникам, як рівень економічної активності населення у віці 15–70 років, який складає 64,5% серед сільського населення та 61,5% серед міського.

Також дещо переважає число чоловіків серед працездатного населення – на 10,3%.

Стосовно кількості зайнятого населення, за статистичними даними у 2014 р. кількість міського населення складає 320,7 тис. осіб, що є на 18,7 тис. більше за сільське. Серед зайнятого населення переважають чоловіки, так як їх число переважає на 32,5 тис.

Розглядаючи безробітне населення регіону, варто виділити, що серед осіб, які проживають у сільській місцевості, чисельність зареєстрованих безробітних складає 33,0 тис. осіб, що порівняно з міським населенням на 11,6 тис. осіб менше.

Також в загальному по регіону чисельність безробітного населення серед жінок складає 30,2 тис., серед чоловіків – 47,4 тис. осіб.

У відсотковому відношенні рівень безробіття серед сільського населення працездатного віку 9,9%, а серед міського населення – 12,2%.

Стосовно кількості економічно неактивного населення, то кількість сільського населення працездатного віку складає 123,9 тис. осіб та 150,7 тис. осіб серед міського населення.

Проаналізуємо кількість економічно активного населення Вінницької області.

Як бачимо з вищенаведених даних, кількість економічно активного населення сільської місцевості дещо знизилась за останні п'ять років. Порівняно з 2010 р., коли кількість населення працездатного віку складала 346,6 тис. осіб, у 2014 р. ця кількість скоротилась до 335,0 тис. осіб, що на 11,6 тис. менше. Це свідчить про скорочення кількості трудових ресурсів села, що має негативну тенденцію розвитку сільського ринку праці.

Стосовно кількості населення у віці 15–70 років, то в 2010 р. серед сільського населення їх кількість складала 403,1 тис. осіб, у 2014 р. кількість скоротилась до 359,4 тис. осіб, що на 43,7 тис. менше. Таке значне скорочення свідчить про урбанізацію, трудову міграцію сіль-

ського населення за межі країни, а також скорочення рівня життя населення.

Порівнявши аналіз наданих даних, можна зробити висновки, що динаміка природного руху населення в області явно негативна: кількість економічно активного населення з кожним роком знижується, рівень смертності перевищує рівень народжуваності, тобто відбувається природне скорочення населення.

Демографічна складова формування ринку праці також залежить від статевої структури населення. Оптимальним співвідношенням прийнято вважати співвідношення чоловіків і жінок 1:1, що має забезпечувати процес відтворення.

Серед економічно активного населення працездатного віку кількість чоловіків складає 375,0 тис. осіб, у той час як кількість жінок – 325,3 тис. осіб, що на 49,7 тис. осіб менше.

Наукові дослідження за допомогою аналізу демографічних показників відтворення населення показують загострення ситуації та поглиблення негативних тенденцій, що відбулися протягом останніх 17 років [3].

Моніторинг демографічних процесів є одним з найголовніших компонентів комплексного дослідження сучасного стану демографічної ситуації, прогнозування її майбутнього розвитку, впливу на відтворення як населення в цілому, так і трудових ресурсів зокрема. Чисельність населення в області продовжує скорочуватись за рахунок зниження народжуваності та збільшення смертності [1, с. 145].

Так як основу трудових ресурсів будь-якої території становить населення працездатного віку, спостерігається негативна тенденція розвитку регіонального ринку праці Вінниччини.

Спостерігається зниження частки молоді у віці 16–29 років серед населення працездатного віку, а також підвищений відтік молоді із села протягом тривалого періоду часу. Сьогодні молодь складає лише третину населення працездатного віку у регіоні, особливо ця тенденція актуальна для сільської місцевості. Причиною цього є часткова зайнятість молоді, а також відсутність попиту на молодих спеціалістів, які не мають відповідного досвіду роботи.

Також для детального дослідження демографічних основ формування ринку праці варто проаналізувати очікувану тривалість життя населення при народженні, що певною мірою також характеризує умови та якість життя населення.

Природною основою формування трудового потенціалу села виступає життєвий потенціал сільського населення. Його абсолютна величина залежить від чисельності постійного населення сільських територій і середньої очікуваної тривалості життя людей при народженні [3].

Життєвий потенціал населення Вінницької області скорочується внаслідок зменшення чисельності населення, у той же час фактор середньої тривалості життя в останні роки дещо стабілізувався. Середня очікувана тривалість життя людей, народжених починаючи з 2005–2006 рр. в області, поволі зростає, більш відчутно це проявляється у жінок і менше – у чоловіків [1, с. 147].

Таблиця 2

Кількість економічно активного населення Вінницької області

	2010 рік		2011 рік		2012 рік		2013 рік		2014 рік	
	міське	сільське	міське	сільське	міське	сільське	міське	сільське	міське	сільське
У віці 15–70 років	368,1	403,1	371,6	402,3	375,4	393,0	365,3	403,7	379,8	359,4
Працездатного віку	345,9	346,6	349,1	343,8	356,5	339,7	349,2	350,3	365,3	335,0

Таблиця 3
Очікувана тривалість життя при народженні (років)

Період, за який розраховані показники (роки ¹)	Середня очікувана тривалість життя при народженні		
	обидві статі	чоловіки	жінки
2004–2005	68,77	63,01	74,76
2005–2006	68,78	63,00	74,78
2006–2007	69,02	63,20	75,02
2007–2008	69,20	63,32	75,33
2008–2009	70,37	64,91	75,83
2009–2010	71,49	66,54	76,27
2011	71,89	66,93	76,55
2012	71,95	66,99	76,71
2013	71,93	66,89	76,81
2014	71,93	66,93	76,82

Для подолання демографічної кризи та зміцнення трудових ресурсів регіону урядом України схвалена «Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року», а також Кабінетом Міністрів була видана Постанова «Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року». Деякі цілі Програми були досить успішно досягнуті завдяки організації роботи на державному та регіональному рівнях.

На нашу думку, ситуація в області досить складна і потребує невідкладного втручання. Допомога має стосуватися як покращання рівня демографічної ситуації в регіоні, так і створення та покращання умов стосовно зайнятості населення.

Населення є основою розвитку держави, його інтелектуальний і працересурсний потенціал, промислова та духовна культура.

Демографічні характеристики населення як узагальнення потенціалу його здоров'я, можливостей виконання соціально-економічних завдань розвитку, залежать від якості життя. Аналізуючи демографічну ситуацію з точки зору народногосподарських проблем, які постають перед суспільством, у тому числі перед аграрною сферою в певні періоди розвитку, слід розрізняти два її аспекти: перший характеризує стан трудових ресурсів, тобто ресурси праці – частину населення, а другий – його відтворення.

Висновки. Поліпшення демографічної ситуації, без сумніву, слід пов'язувати з виходом із соціально-економічної кризи. Але подолання кризових явищ у відтворенні населення буде тим успішнішим, чим скоріше буде взятий на озброєння науково обґрунтований підхід до поліпшення умов життя населення, а отже, і умов його відтво-

рення. Це поліпшення має бути найголовнішою метою побудови суверенної держави і проведення соціально-економічних реформ. Ігнорування проблем відтворення населення і, зокрема, його відтворення як суб'єкта виробництва, свідчить про недооцінку демографічного фактора в налагодженні ефективної економіки, про нерозуміння того факту, що невирішеність проблем відтворення здорового населення взагалі його працездатної частини, тобто трудових ресурсів, зокрема давно стала економічно невідповідною, а сьогоднішня удавана економія на їх невирішеності може обернутися великими збитками для суспільства [1, с. 147].

Причинами ситуації, що склалася на сьогоднішній день, можна визначити такі, як скорочення рівня виробництва у сільській місцевості, що змушує селян до переїзду у міста, або звільнення з підприємств та організацій. Селяни змушені працювати переважно в особистих селянських господарствах, у приватному бізнесі або стати учасниками трудової міграції, у тому числі іммігрувати в інші країни.

Також однією з причин демографічної кризи сільської місцевості є недостатній рівень інфраструктури на селі. Велика частка сільських територій має досить поганий стан доріг, що стає причиною недостатньо розвинутої транспортної інфраструктури і, як наслідок, недостатнього рівня забезпечення села ресурсами. У більшій частині сіл залишається на незадовільному рівні стан охорони здоров'я, так як більшість сіл мають недостатньо оснащені фельдшерські медичні пункти, а в деяких випадках вони взагалі відсутні.

У зв'язку зі скороченням кількості населення у сільській місцевості скорочується кількість навчальних закладів, що також стає однією з причин відпливу молоді із села.

Такі проблеми можуть бути вирішені шляхом диверсифікації видів діяльності сільського населення, розробки та втілення програм розвитку села, що сприятиме ефективно використанню ресурсів села.

Одним із важливих пунктів розвитку сільської місцевості є розвиток сільського підприємництва. Саме цей вид діяльності здатен відновити соціальну сферу села та розвинути його інфраструктуру. Також доцільно зауважити, що державна підтримка заходів розвитку сільської місцевості сприятиме розвитку сільського господарства, а також сприятиме поступовій зміні менталітету селян у напрямку ринково орієнтованих зразків поведінки.

Стосовно фермерських господарств, необхідно забезпечити використання ресурсів протягом року, раціональне використання трудових ресурсів, а також планування інтенсивності праці та підвищення її продуктивності протягом року.

Список використаних джерел:

1. Фіщук Н.Ю. Вплив демографічних чинників на відтворення трудового потенціалу села Вінницької області / Н.Ю. Фіщук, Б.П. Фіщук // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 3. – С. 140–148.
2. Зайнятість населення у фермерських господарствах: стан, проблеми, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/01/276.pdf>.
3. Сайчук В. Особливості та прогноз розвитку ринку праці Полонського району Хмельницької області / В. Сайчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 56. – С. 59–62.
4. Основні показники ринку праці (2002–2014 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
5. Закон України «Про зайнятість населення» від 04.07.2013 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
6. Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 26 Закону України «Про зайнятість населення» від 3 червня 2014 р. № 2883 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1297-18>.
7. Закон України «Про оплату праці» від 20.04.1995 р. № 17 / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95>.
8. Економічна активність населення Вінницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/2010-11-23-13-52-20/253--2015-/3185-2015-04-01-11-49-19.html>.

Аннотация. В работе исследованы демографические основы формирования рынка труда среди сельской местности. Проведен анализ количества населения сельской местности. Выявлены причины сокращения трудовых ресурсов Винницкого региона, особенно среди сельской местности. На основании исследованных данных предложена система действий для улучшения данной ситуации. Сформированы идеи по улучшению состояния занятости в сельской местности, в том числе для молодежи.

Ключевые слова: демография, рынок труда, трудовые ресурсы, занятость, природный прирост.

Summary. In this article the demographical situation at the rural territory is described. There is analyzed the amount of population of rural territory. The reduction reasons are determined in workforce at Vinnitsa region. We have proposed some ideas for employment young people at the rural territory. And we are proposed the system of actions for improving this situation the rural territories and at region in the general.

Key words: demography, labour market, workforce, employment, natural growth.